

वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये ।
जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ १-१ ॥
क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः ।
तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुडुपेनास्मि सागरम् ॥ १-२ ॥
मन्दः कवियशः प्रार्थी गमिष्याम्युपहास्यताम् ।
प्रांशुलभ्ये फले लोभादुद्वाहुरिव वामनः ॥ १-३ ॥
अथवा कृतवाग्द्वारे वंशेऽस्मिन्पूर्वसूरिभिः ।
मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः ॥ १-४ ॥
सोऽहमाजन्मशुद्धानामाफलोदयकर्मणाम् ।
आसमुद्रक्षितीशानामानाकरथवर्त्मनाम् ॥ १-५ ॥
यथाविधिहुताग्नीनां यथाकामार्चितार्थिनाम् ।
यथापराधदण्डानां यथाकालप्रबोधिनाम् ॥ १-६ ॥
त्यागाय संभृतार्थानां सत्याय मितभाषिणाम् ।
यशसे विजिगीषूणां प्रजायै गृहमेधिनाम् ॥ १-७ ॥
शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम् ।
वार्द्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम् ॥ १-८ ॥
रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्विभवोऽपि सन् ।
तद्गुणैः कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदितः ॥ १-९ ॥
तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्व्यक्तिहेतवः ।
हेम्नः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकाऽपि वा ॥ १-१० ॥
वैवस्वतो मनुर्नाम माननीयो मनीषिणाम् ।
आसीन्महीक्षितामाद्यः प्रणवश्छन्दसामिव ॥ १-११ ॥
तदन्वये शुद्धिमति प्रसूतः शुद्धिमत्तरः ।
दिलीप इति राजेन्दुरिन्दुः क्षीरनिधाविव ॥ १-१२ ॥
व्यूढोरस्को वृषस्कन्धः शालप्रांशुर्महाभुजः ।
आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः ॥ १-१३ ॥
सर्वातिरिक्तसारेण सर्वतेजोऽभिभाविना ।
स्थितः सर्वोन्नतेनोर्वी क्रान्त्वा मेरुरिवात्मना ॥ १-१४ ॥
आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः ।
आगमैः सदृशारम्भ आरम्भसदृशोदयः ॥ १-१५ ॥
भीमकान्तैर्नृपगुणैः स बभूवोपजीविनाम् ।
अधृष्यश्चाभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवार्णवः ॥ १-१६ ॥

रेखामात्रमपि क्षुण्णादा मनोर्वर्त्मनः परम् ।
 न व्यतीयुः प्रजास्तस्य नियन्तुर्नेमिवृत्तयः ॥ १-१७ ॥
 प्रजानामेव भूत्यर्थं स ताभ्यो बलिमग्रहीत् ।
 सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः ॥ १-१८ ॥
 सेना परिच्छदस्तस्य द्वयमेवार्थसाधनम् ।
 शास्त्रेष्वकुण्ठिता बुद्धिर्मौर्वी धनुषि चातता ॥ १-१९ ॥
 तस्य संवृतमन्त्रस्य गूढाकारेङ्गितस्य च ।
 फलानुमेयाः प्रारम्भाः संस्काराः प्राक्तना इव ॥ १-२० ॥
 जुगोपात्मानमत्रस्तः भेजे धर्ममनातुरः ।
 अगृधुराददे सोऽर्थमसक्तः सुखमन्वभूत् ॥ १-२१ ॥
 ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः ।
 गुणा गुणानुबन्धित्वात्तस्य सप्रसवा इव ॥ १-२२ ॥
 अनाकृष्टस्य विषयैर्विद्यानां पारदृश्वनः ।
 तस्य धर्मरतेरासीद्वृद्धत्वं जरसा विना ॥ १-२३ ॥
 प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणदपि ।
 स पिता पितरस्तासां केवलं जन्महेतवः ॥ १-२४ ॥
 स्थित्यै दण्डयतो दण्ड्यान्परिणेतुः प्रसूतये ।
 अप्यर्थकामौ तस्यास्तां धर्म एव मनीषिणः ॥ १-२५ ॥
 दुदोह गां स यज्ञाय सस्याय मघवा दिवम् ।
 सम्पद्विनियमेनोभौ दधतुर्भुवनद्वयम् ॥ १-२६ ॥
 न किलानुनयुस्तस्य राजानो रक्षितुर्यशः ।
 व्यावृत्ता यत्परस्वेभ्यः श्रुतौ तस्करता स्थिता ॥ १-२७ ॥
 द्वेष्योऽपि सम्मतः शिष्टस्तस्यार्तस्य यथौषधम् ।
 त्याज्यो दुष्टः प्रियोऽप्यासीदङ्गुलीवोरगक्षता ॥ १-२८ ॥
 तं वेधा विदधे नूनं महाभूतसमाधिना ।
 तथा हि सर्वे तस्यासन्परार्थैकफला गुणाः ॥ १-२९ ॥
 स वेलावप्रवलयां परिखीकृतसागराम् ।
 अनन्यशासनामुर्वी शशासैकपुरीमिव ॥ १-३० ॥
 तस्य दाक्षिण्यरूढेन नाम्ना मगधवंशजा ।
 पत्नी सुदक्षिणेत्यासीदध्वरस्येव दक्षिणा ॥ १-३१ ॥
 कलत्रवन्तमात्मानमवरोधे महत्यपि ।
 तया मेने मनस्विन्या लक्ष्म्या च वसुधाधिपः ॥ १-३२ ॥
 तस्यामात्मानुरूपायामात्मजन्मसमुत्सुकः ।
 विलम्बितफलैः कालं स निनाय मनोरथैः ॥ १-३३ ॥
 सन्तानार्थाय विधये स्वभुजादवतारिता ।
 तेन धूर्जगतो गुर्वी सचिवेषु निचिक्षिपे ॥ १-३४ ॥

अथाभ्यर्च विधातारं प्रयतौ पुत्रकामया ।
 तौ दम्पती वसिष्ठस्य गुरोर्जगमतुराश्रमम् ॥ १-३५ ॥
 स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमाश्रितौ ।
 प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावताविव ॥ १-३६ ॥
 मा भूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरस्सरौ ।
 अनुभावविशेषात्तु सेनापरिवृताविव ॥ १-३७ ॥
 सेव्यमानौ सुखस्पर्शैः शालनिर्यासगन्धिभिः ।
 पुष्परेणूत्किरैर्वातैराधूतवनराजिभिः ॥ १-३८ ॥
 मनोभिरामाः शृण्वन्तौ रथनेमिस्वनोन्मुखैः ।
 षड्जसंवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः ॥ १-३९ ॥
 परस्पराक्षिसादृश्यमदूरोज्झितवर्त्मसु ।
 मृगद्वन्द्वेषु पश्यन्तौ स्यन्दनाबद्धदृष्टिषु ॥ १-४० ॥
 श्रेणीबन्धाद्वितन्वद्विरस्तम्भां तोरणस्रजम् ।
 सारसैः कलनिर्ह्रादैः क्वचिदुन्नमिताननौ ॥ १-४१ ॥
 पवनस्यानुकूलत्वात्प्रार्थनासिद्धिशंसिनः ।
 रजोभिस्तुरगोत्कीर्णैरस्पृष्टालकवेष्टनौ ॥ १-४२ ॥
 सरसीष्वरविन्दानां वीचिविक्षोभशीतलम् ।
 आमोदमुपजिघ्रन्तौ स्वनिःश्वासानुकारिणम् ॥ १-४३ ॥
 ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम् ।
 अमोघाः प्रतिगृह्णन्तावर्घ्यानुपदमाशिषः ॥ १-४४ ॥
 हैयङ्गवीनमादाय घोषवृद्धानुपस्थितान् ।
 नामधेयानि पृच्छन्तौ वन्यानां मार्गशाखिनाम् ॥ १-४५ ॥
 काप्यभिख्या तयोरासीद्वजतोः शुद्धवेषयोः ।
 हिमनिर्मुक्तयोर्योगे चित्राचन्द्रमसोरिव ॥ १-४६ ॥
 तत्तद्भूमिपतिः पत्न्यै दर्शयन्प्रियदर्शनः ।
 अपि लङ्घितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः ॥ १-४७ ॥
 स दुष्प्रापयशाः प्रापदाश्रमं श्रान्तवाहनः ।
 सायं संयमिनस्तस्य महर्षेर्महिषीसखः ॥ १-४८ ॥
 वनान्तरादुपावृत्तैः समित्कुशफलाहरैः ।
 पूर्यमाणमदृश्याग्निप्रत्युद्यात्यैस्तपस्विभिः ॥ १-४९ ॥
 आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजद्वाररोधिभिः ।
 अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः ॥ १-५० ॥
 सेकान्ते मुनिकन्याभिस्तत्क्षणोज्झितवृक्षकम् ।
 विश्वासाय विहङ्गानामालवालाम्बुपायिनम् ॥ १-५१ ॥
 आतपात्ययसंक्षिप्तनीवारासु निषादिभिः ।
 मृगैर्वर्तितरोमन्थमुटजाङ्गनभूमिषु ॥ १-५२ ॥

अभ्युत्थिताग्निपिशुनैरतिथीनाश्रमोन्मुखान् ।
 पुनानं पवनोद्भूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः ॥ १-५३ ॥
 अथ यन्तारमादिश्य धुर्यान्विश्रामयेति सः ।
 तामवारोहयत्पत्नीं रथादवततार च ॥ १-५४ ॥
 तस्मै सभ्याः सभार्याय गोप्त्रे गुप्ततमेन्द्रियाः ।
 अर्हणामर्हते चक्रुर्मुनयो नयचक्षुषे ॥ १-५५ ॥
 विधेः सायन्तनस्यान्ते स ददर्श तपोनिधिम् ।
 अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम् ॥ १-५६ ॥
 तयोर्जगृहतुः पादान्राजा राज्ञी च मागधी ।
 तौ गुरुर्गुरुपत्नी च प्रीत्या प्रतिननन्दतुः ॥ १-५७ ॥
 तमातिथ्यक्रियाशान्तरथक्षोभपरिश्रमम् ।
 पप्रच्छ कुशलं राज्ये राज्याश्रममुनिं मुनिः ॥ १-५८ ॥
 अथाथर्वनिधेस्तस्य विजितारिपुरः पुरः ।
 अर्थ्यामर्थपतिर्वाचमाददे वदतां वरः ॥ १-५९ ॥
 उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे ।
 दैवीनां मानुषीणां च प्रतिकर्ता त्वमापदाम् ॥ १-६० ॥
 तव मन्त्रकृतो मन्त्रैर्दूरात्प्रशमितारिभिः ।
 प्रत्यादिश्यन्त इव मे दृष्टलक्ष्यभिदः शराः ॥ १-६१ ॥
 हविरावर्जितं होतस्त्वया विधिवदग्निषु ।
 वृष्टिर्भवति सस्यानामवग्रहविशोषिणाम् ॥ १-६२ ॥
 पुरुषायुष्यजीविन्यो निरातङ्गा निरीतयः ।
 यन्मदीयाः प्रजास्तस्य हेतुस्त्वद्ब्रह्मवर्चसम् ॥ १-६३ ॥
 त्वयैवं चिन्त्यमानस्य गुरुणा ब्रह्मयोनिना ।
 सानुबन्धाः कथं न स्युः संपदो मे निरापदः ॥ १-६४ ॥
 किन्तु वध्वां तवैतस्यामदृष्टसदृशप्रजम् ।
 न मामवति सद्दीपा रत्नसूरपि मेदिनी ॥ १-६५ ॥
 नूनं मत्तः परं वंश्याः पिण्डविच्छेददर्शिनः ।
 न प्रकामभुजः श्राद्धे स्वधासंग्रहतत्पराः ॥ १-६६ ॥
 मत्परं दुर्लभं मत्वा नूनमावर्जितं मया ।
 पयः पूर्वैः स्वनिःश्वासैः कवोष्णमुपभुज्यते ॥ १-६७ ॥
 सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा प्रजालोपनिमीलितः ।
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः ॥ १-६८ ॥
 लोकान्तरसुखं पुण्यं तपोदानसमुद्भवम् ।
 संततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे ॥ १-६९ ॥
 तथा हीनं विधातर्मां कथं पश्यन्न दूयसे ।
 सिक्तं स्वयमिव स्नेहाद्वन्ध्यमाश्रमवृक्षकम् ॥ १-७० ॥

असह्यपीडं भगवनृणमन्त्यमवेहि मे ।
 अरुन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः ॥ १-७१ ॥
 तस्मान्मुच्ये यथा तात संविधातुं तथार्हसि ।
 इक्ष्वाकूणां दुरापेऽर्थे त्वदधीना हि सिद्धयः ॥ १-७२ ॥
 इति विज्ञापितो राज्ञा ध्यानस्तिमितलोचनः ।
 क्षणमात्रमृषिस्तस्थौ सुप्तमीन इव हृदः ॥ १-७३ ॥
 सोऽपश्यत्प्रणिधानेन सन्ततेः स्तम्भकारणम् ।
 भावितात्मा भुवो भर्तुरथैनं प्रत्यबोधयत् ॥ १-७४ ॥
 पुरा शक्रमुपस्थाय तवोर्वीं प्रति यास्यतः ।
 आसीत्कल्पतरुच्छायामाश्रिता सुरभिः पथि ॥ १-७५ ॥
 धर्मलोपभयाद्राज्ञीमृतुस्नातामनुस्मरन् ।
 प्रदक्षिणक्रियार्हायां तस्यां त्वं साधु नाचरः ॥ १-७६ ॥
 अवजानासि मां यस्मादतस्ते नाभविष्यति ।
 मत्प्रसूतिमनाराध्य प्रजेति त्वां शशाप सा ॥ १-७७ ॥
 स शापो न त्वया राजन्न च सारथिना श्रुतः ।
 नदत्याकाशगङ्गायाः स्रोतस्युद्दामदिग्गजे ॥ १-७८ ॥
 ईप्सितं तदवज्ञानाद्विद्धि सार्गलमात्मनः ।
 प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः ॥ १-७९ ॥
 हविषे दीर्घसत्रस्य सा चेदानीं प्रचेतसः ।
 भुजङ्गपिहितद्वारं पातालमधितिष्ठति ॥ १-८० ॥
 सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः ।
 आराधय सपत्नीकः प्रीता कामदुघा हि सा ॥ १-८१ ॥
 इति वादिन एवास्य होतुराहुतिसाधनम् ।
 अनिन्द्या नंदिनी नाम धेनुराववृते वनात् ॥ १-८२ ॥
 ललाटोदयमाभुग्नं पल्लवस्निग्धपाटला ।
 विभ्रती श्वेतरोमाङ्कं सन्ध्येव शशिनं नवम् ॥ १-८३ ॥
 भुवं कोष्णेन कुण्डोघ्नी मेध्येनावभृथादपि ।
 प्रस्रवेणाभिवर्षन्ती वत्सालोकप्रवर्तिना ॥ १-८४ ॥
 रजःकणैः खुरोद्धूतैः स्पृशद्भिर्गात्रमन्तिकात् ।
 तीर्थाभिषेकजां शुद्धिमादधाना महीक्षितः ॥ १-८५ ॥
 तां पुण्यदर्शनां दृष्ट्वा निमित्तज्ञस्तपोनिधिः ।
 याज्यमाशंसितावन्ध्यप्रार्थनं पुनरब्रवीत् ॥ १-८६ ॥
 अदूरवर्तिनीं सिद्धिं राजन् विगणयात्मनः ।
 उपस्थितेयं कल्याणी नाम्नि कीर्तित एव यत् ॥ १-८७ ॥
 वन्यवृत्तिरिमां शश्वदात्मानुगमनेन गाम् ।
 विद्यामभ्यसनेनेव प्रसादयितुमर्हसि ॥ १-८८ ॥

प्रस्थितायां प्रतिष्ठेथाः स्थितायां स्थितिमाचरेः ।
निषण्णायां निषीदास्यां पीताम्भसि पिबेरपः ॥ १-८९ ॥
वधूर्भक्तिमती चैनामर्चितामा तपोवनात् ।
प्रयता प्रातरन्वेतु सायं प्रत्युद्वजेदपि ॥ १-९० ॥
इत्याप्रसादादस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव ।
अविघ्नमस्तु ते स्थेयाः पितेव धुरि पुत्रिणाम् ॥ १-९१ ॥
तथेति प्रतिजग्राह प्रीतिमान्सपरिग्रहः ।
आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः ॥ १-९२ ॥
अथ प्रदोषे दोषज्ञः संवेशाय विशांपतिम् ।
सूनुः सूनृतवाक्स्रष्टुर्विससर्जोर्जितश्रियम् ॥ १-९३ ॥
सत्यामपि तपःसिद्धौ नियमापेक्षया मुनिः ।
कल्पवित्कल्पयामास वन्यामेवास्य संविधाम् ॥ १-९४ ॥
निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशाला-
मध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः ।
तच्छिष्याध्यननिवेदितावसानां
संविष्टः कुशशयने निशां निनाय ॥ १-९५ ॥

॥ इति श्रीमत्कालिदासकृते रघुवंशे महाकाव्ये प्रथमः सर्गः ॥

Encoding by Arvind Kolhatkar and Mrs. and Mr. Desriraju H. Rao.
Proofread and corrected by Arvind Kolhatkar akolhatkar at rogers.com
and Avinash Sathaye

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated July 17, 2010
<http://sanskritdocuments.org>